

UOT 371

MƏNƏVİYYAT: ONUN FƏLSƏFİ VƏ PEDAQOJİ MAHIYYƏTİ**Səyarə Sahib qızı Cəfərova***Azərbaycan Respublikasının Təhsil**İnstitutunun**fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı***ORCID:** 0000-0002-7765-9378**E-mail:** seyyare.ceferova@bk.ru*Açar sözlər: Mənəviyyat, təlim, cəmiyyət, təhsil, mənəviyyat**Ключевые слова: Духовность, обучение, общество, образование, духовность**Key words: Spirituality, training, society, education, spirituality*

Bizim hamımızın bir vətəni var - bu Azərbaycan dövlətidir. Azərbaycanlı hər yerdə yaşaya bilər, ancaq azərbaycanlılığını, öz dilini, dinini, milli ənənələrini unutmamalıdır. Onun qəlbi daim doğma Azərbaycanla bir vurmalıdır. Təhsil ocaqlarında gənclərimizi xalqımızın mənəvi dəyərləri əsasında tərbiyələndirmək, mənəvi cəhətdən sağlam və saf insanlar tərbiyə etmək məsələsi mühüm yer tutmalıdır. Heydər Əliyev. (4)

“Mənəviyyat” ərəbcə “Məna” sözündən yaranmışdır. İnsanın mənası, dəyəri deməkdir. Mənəviyyat insanın qəlbinin, ürəyinin gücü, paklığı, təmizliyi, düzlüyü deməkdir. Ona görə də mənəvi tərbiyə qəlb tərbiyəsi ilə bağlıdır. Mənəviyyat insanın daxili aləmini, xarakterini, insanlara, ətraf aləmə, hadisələrə münasibətini əks etdirən fərdi kateqoriyadır. Mənəviyyat insanın intellektual və təbii mahiyyətidir ki, bu, onun ruhi tərbiyəsini, daxili aləmini xarakterizə edir və özünü ifadə edir. Bura ilk növbədə insanın şərəfi, namusu, vicdanı, milli-mənlik şüuru, vətəndaşlıq qeyrəti, fədakarlığı, milli-mənəvi dəyərlərə hörməti, keçmişimizi, tariximizi, dilimizi, mədəniyyətimizi, adət və ənənələrimizi dərinləndirməyi, öyrənməsi, habelə xeyirxahlığı, mərhəmət və qayğıkeşliyi, həssaslığı və humanizmi, tolerantlığı, müasirliyi, insanlara hörmət və sevgisi, vətənə məhəbbəti kimi mənəvi keyfiyyətlər daxildir. (2)

Mənəviyyat insanın olduğu kimi görünməsi, göründüyü kimi olmasıdır. Mənəviyyat insanın daxili aləminin zənginliyinin göstəricisidir. Mənəvi cəhətdən zəngin insanın sağlamlığı da mü-kəmməl olur. Mənəvi cəhətdən zəngin insan həyatdan zövq alır və rahat yaşayır. Mənəvi cəhətdən zəngin insan hər cür çətinliyə dözə bilər, ən çətin anlarda belə düzgün qərarlar çıxara bilər.

Cəmiyyət iki hissədən - maddi və mənəvi həyatdan ibarətdir. Əgər cəmiyyətdəki bütün maddi nemətlərin istehsalı prosesi, insanların əmək fəaliyyətinin maddiləşməsi sahəsi, sosial-maddi yaşayış tarixi, başqa sözlə, maddi-ictimai varlığı cəmiyyətin maddi həyatını təşkil edirsə, mənəvi fəaliyyət dairəsi: təhsil, peşə, ixtisas fəaliyyəti, elmi-texnoloji hərəkatların, davranışın, mənəviyyatın, dünyagörüşün ənənələrin və s. məcmusu isə mənəvi həyatı təşkil edir. Mənəvi həyat tərzi maddi yaşayış üsulu, maddi-ictimai varlığın əsasında quruluş müəyyən edir. Elə ona görədir ki, hər bir ictimai-iqtisadi formasiyanın xarakterinə uyğun spesifik mənəvi həyatı olur. Cəmiyyətin mənəvi həyatı anlayışını çox zaman “ictimai şüur” anlayışı ilə eyniləşdirirlər. Lakin onlar bir-birinə yaxın anlayışlar olsalar da, eyni deyildirlər. Mənəvi həyat ən ümumi ifadə edib, geniş əhatə dairəsinə malikdirsə, ictimai şüur onun tərkib hissəsidir, əhatə dairəsi cəhətdən nisbətən məhduddur. Cəmiyyətin mənəvi həyatının heç də bütün tərkib hissələri (mədəniyyət,

dünyagörüşü, adət-ənənələr, təhsil, peşə fəaliyyəti və s.) ictimai şüur anlayışına aid edilə bilməz. Bilməklə də kifayətlənmək olmaz.

Dialektik sosial fəlsəfə cəmiyyətin mənəvi həyatına və sosial gerçəkliyə hansı ictimai şüur formasının güclü təsir etməsinin aparıcı mövqeyə keçməsinin səbəbini onun iqtisadi bazisə daha yaxın olması, iqtisadi mənafe və münasibətləri bilavasitə və daha dolğun əks etdirməsi ilə izah edir. Deməli, hər hansı ictimai şüur forması sosial-iqtisadi mənafe və münasibətləri bilavasitə, daha yaxından əks etdirirsə, cəmiyyətdəki sosial qrup, sinif və təbəqələrin mənafeələrini bilavasitə ifadə edərsə, başqa sözlə real bazislə müstəqil və daha yaxın əlaqələrə malikdirsə, həmin şüur forması tədricən müstəqil qüvvə, hətta iqtisadi münasibətləri də müəyyən edən (F. Engels) qüvvə kimi çıxış edir, ictimai şüurun digər formalarına daha güclü təsir göstərir. Siyasi şüur-cəmiyyətin siniflərə parçalandığı və dövlətin yarandığı dövrdə formalaşmağa başlamışdır. Siniflərin dövlətə, istehsalat, hakimiyyətə, ictimai təşkilat və təsisatlara olan münasibətləri müəyyən siyasi ideya, baxış təsəvvür və hadisələr doğurur. Həmin ideya və baxışların məcmusu siyasi şüuru əmələ gətirir. Siyasi şüur xalqın və siniflərin dövlət hakimiyyətinə münasibətləri əsasında yaranan sosial-iqtisadi və ictimai-siyasi mövqe və mənafeləri əks etdirən ideya və təsəvvürlərin, hiss və əhval-ruhiyyələrin məcmusudur. (2)

Siyasi mənafe cəmiyyətdəki bütün ümummilliyət, sosial, iqtisadi, sinfi, mənəvi məqsədləri mərkəzləşdirib sintez halında ifadə edir. Odu ki, siyasi mənafe cəmiyyətdəki bütün ziddiyyətlərin və toqquşmaların əsasında durur. Həmin mübarizədə ideoloji mübahisələr şəklində elm, incəsənət, din, fəlsəfə və s. kimi şüur formaları da cəlb olunur, onlar siyasətin təsirinə məruz qalır, hətta cəmiyyətin sosial-iqtisadi və mənəvi həyatı siyasi mənafedən asılı vəziyyətə düşür. Lakin, bunlar heç də bəşəri incəsənətin mütərəqqi elmin nisbi müstəqilliyini, hətta siyasətə əks təsirini inkar etmir.

Əxlaqi şüur müəyyən cəmiyyətdə insanların bir-birinə əmək kollektivinə, sinfə, dövlətə, millətə və bütövlükdə cəmiyyətlə münasibətdə əldə etdikləri davranış normaları, hərəkətlər, vərdislər, mənəvi ideya və hisslərin xüsusi sistemi, mənəvi təcəssümüdür.

Əxlaq cəmiyyətdə insanların hərəkətlərini tənzim edən birgəyaşayış normalarını davranış qaydalarının məcmusudur, mənşəcə ictimai şüurun ən qədim formalarından biridir. İnsan cəmiyyəti yaranan dövrdən insanlar arasında müəyyən tənzimedicilik norma və qaydalar da meydana çıxmışdır ki, onların da məcmusu əxlaqdır. Əxlaq-ictimai həyatın bütün sahələrində-əmək istehsal prosesində, sosial-siyasi fəaliyyətdə, ailə-məişətdə, siyasətdə, elmdə, şəxsi, sinfi, milli, beynəlxalq münasibətlərdə və s. insanların davranışını və rəftarını tənzim edir, insanlararası qarşılıqlı münasibətlərin ən ümumi əsaslarını müəyyən edir. Ən ümumi əxlaqi prinsiplər (humanizm, vətənpərvərlik, millilik, beynəlmilçilik, ədalət, yaxşılıq, xeyirxahlıq, aşkarlıq və i.a) bəşəri mənəviyyətin əsaslarını təşkil edir. Əxlaq normaları gündəlik birgəyaşayışda əldə edilmiş inam və əqidə əsasında formalaşmış ictimai rəy üzrə tənzim olunur.

Hazırda respublikamızda, xüsusilə əmək kollektivləri, ictimai qruplar, siyasi partiya və təşkilatlar, ailə məişət, mədəni münasibətlər, tibb və s. sahələrdə insanlar arasındakı qarşılıqlı əlaqə və münasibətlər çox hallarda, rəsmi, hüquqi normalarla deyil (onların rolu tam inkar edilməmək şərtiylə), əsasən əxlaq normaları ilə, davranış qaydaları ilə tənzim olunur. İctimai rəy, yəni daha təsirli vasitəyə çevrilir. Ona görə də hazırda şəxsi mənəvi nümunə, nüfuz, şəxsi fəallıq, təşəbbüskarlıq, təmizlik, ləyaqət hissi, işgüzarlıq və s. kimi yüksək mənəvi keyfiyyətlə cəmiyyətdə mühüm tərbiyəvi və tənzimedicilik vasitə kimi çıxış edir, sözlə işin uyğun gəlməməsi

və mənəvi laqeydlik kimi əsas, “əxlaqi bəlaya” çevrilmiş halların aradan qaldırılmasına fəal müsbət təsir göstərir.

Cəmiyyətin mənəvi münasibətləri sistemində inzibati amirlik şəraitində formalaşmış və müəyyən cəhətlərdən indi də davam edən rəsmi dairələr, yuxarılar qarşısına mütilik və yaltaqlıq, aşağılara isə laqeyd, kobud, bürokratik münasibət bəslənilməsi halları adamlarda mənəvi passivlik, sosial-siyasi məqsədlərə inamsızlıq, bədbinlik əhval-ruhiyyəsi və s. yaradır, mənəvi həyat ziddiyyətlərinə “çıxılmaz” xarakter verir.

Dini şüur – ictimai şüurun formalarından olmaqla, insanın onu əhatə edən təbii və sosial gerçəkliyə münasibətinin mənəvi inikasının növlərindəndir. İctimai şüurun ən qədim formalarından biri (həm də ən qədimi) olan din, uzun əsrlər boyu ümumi ictimai şüur forması olmuşdur. Tarixi-sosial şərait üzündən din ibtidai-icma, quldarlıq, xüsusilə feodalizm dövründə ictimai şüurun bütün başqa formalarını öz təsirinə almış, cəmiyyətin mənəvi həyatında mühüm yer tutmuşdur.

1995-ci ilin noyabrında qəbul edilmiş müstəqil Azərbaycanın yeni Konstitusiyası vicdan azadlığına tam təminat yaratdı. Müasir dövrdə yüksək qiymətləndirilməsi, bağlanmış məscidlərin açılması və yenilərinin tikilməsi, müsəlmanların Həcc ziyarətinin təmin olunması və s. ölkəmizdə vicdan azadlığının həyata keçirilməsi, ona tam təminat verilməsi nümunəsidir. (1)

Hazırda dindarların əksəriyyəti qarşıya çıxan sosial-iqtisadi, mənəvi, siyasi, milli, müdafiə problemlərinin həll edilməsi uğrunda mübarizədə və mənəvi tərəqqi vəzifələrinin həyata keçirilməsində əhalinin bütün sosial təbəqələri ilə birlikdə işləyir, ölkəmizin sosial-iqtisadi və mədəni inkişafına öz töhvələrini verirlər. İqtisadi şüur-bəşəriyyət yaranandan bu günədək insanlara maddi istehsal, təsərrüfat fəaliyyəti, əmək prosesi, mülkiyyət, əmtəə mübadiləsi, maddi nemətlərin bölgüsü, istehsalın idarə olunması və s. haqqında müəyyən biliklər əldə etmiş, onları təkmilləşdirilmiş və inkişaf etdirmişdir.

Sosial mövcudluq olan insanı öyrənən həmin elmlər isə humanitar elmlər adlanır. İctimai elmlər sistemində təbiət cəmiyyət və təfəkkürün ən ümumi inkişaf qanunauyğunluqlarını öyrənən fəlsəfi elmlər də xüsusi yer tutur. Fəlsəfi ədəbiyyatda “mədəniyyət” anlayışının mahiyyəti və tərifinin verilməsi məsələsində fikir müxtəlifliyi vardır. Hər dəfə “mədəniyyət” anlayışından bəhs olunarkən ona bu və ya digər cəhətdən yanaşılmış, onun mənəvi çalarlarından biri ön plana keçirilmiş, bu və ya digər aspektinə əsasən ona tərif verilmişdir. Ona görə də mədəniyyəti” cəmiyyətin inkişaf tarixi” ilə eyniləşdirmək, ona “cəmiyyətin əldə etdiyi maddi və mənəvi nailiyyətlərin ifadəsi”, cəmiyyət sərvətlərindən ictimai tərəqqi üçün istifadə etmək vasitəsi və s. kimi baxmaq meylləri güclü olmuşdur.

Mədəniyyət – insanın mənəvi dünyasıdır, onun özünü müəyyən etməsi və şəxsiyyətin mövcudluğu üsuludur. Mədəniyyətin mənbəyi insan əməyidir, yaradıcılığıdır. Mədəniyyət - insan zəkasının təcəssümüdür. Bunlara əsasən mədəniyyətin iki əsas növünü qeyd etmək olar: maddi mədəniyyət və mənəvi mədəniyyət. Maddi mədəniyyət – insan əməyi və zəkası ilə yaradılmış maddi sərvətlərin məcmusudur: istehsal vasitələri, əmək cismi ictimai varlığın maddi əsaslarıdır. Maddi mədəniyyət insanın təbii gerçəkliyi mənimsəməsinin göstəricisidir: yaşayış vasitələri, binalar, paltar, memarlıq nümunələri, körpülər, kanallar, meşə zolaqları, bitki və heyvan növləri və s. Mənəvi mədəniyyətə isə hər şeydən əvvəl, elm və onun nailiyyətlərinin istehsal prosesinə tətbiqi səviyyəsi, təhsillik və maarif, tərbiyə, incəsənət, tibbi xidmət, cəmiyyət üzvlərinin mənəviyyəti və davranış normaları, adətlər, ənənələr, adamların tələbat və

mənafələrinin inkişaf səviyyəsi və s. daxildir. (3)

Mədəniyyətin mənşəyi bəşəriyyətin meydana çıxması, ibtidai cəmiyyətin yaşayış tərzilə bağlı olmuşdur. İlk insanların özlərinə məxsus “mədəniyyəti” olmuşdur: yaşayış üsulu, odu və xörəyi hifz etmək, davranmaq və ünsiyyət qaydaları, ovçuluq, cadugərlik, heyvandarlıq, əkinçilik və nəhayət, sənətkarlıq nümunələri və s. “Əkinçilik mədəniyyəti”, “davranış mədəniyyəti”, “nitq mədəniyyəti”, “ünsiyyət mədəniyyəti”, “məişət mədəniyyəti”, “yemək mədəniyyəti” və s. mənəvi mədəniyyətin mənə çalarlarıdır.

Yüksək elmi, mənəvi, mədəni səviyyəsi olan, ictimai həyatda humanist, ədalətli, fəal, təşəbbüskar mövqe tutan şəxs ziyalıdır. “Mədəniyyət” və “sivilizasiya” anlayışlarını da fərqləndirmək lazımdır. Son dövrlərin fəlsəfi ədəbiyyatında bu anlayışların qarşılıqlı münasibətinə dair müxtəlif hətta bir-birinə zidd mövqelər vardır. Bəzən bu iki anlayış tam eyni mənəvi, bir-birinin sinonimi kimi, bəzən isə bir-birindən tam fərqli anlayış kimi təbliğ olunur. “Mədəniyyət” və “sivilizasiya” yaxın mənəvi anlayışlardır, lakin onlar bir-biri ilə nə eyni, nə də əks mənəviyə malik deyillər.

“Sivilizasiya” latınca “siviliz” sözüdür, “vətəndaşlıq”, “dövlət” mənalarını verir, cəmiyyətdə əldə edilmiş maddi və mənəvi nailiyyətləri, cəmiyyət inkişafı ilə bağlı müvəffəqiyyətləri bildirir. Buna görə də bir çox müəlliflər cəmiyyətin ümumdünya tarixi inkişaf prosesini bildirmək üçün “sivilizasiya” anlayışını işlətmişlər. Morgan, Engels və başqaları sivilizasiya ictimai-tarixi inkişafına da barbarlıqdan sonra gələn mədəni ictimai-inkişaf mərhələsini ifadə edən anlayış kimi baxmışlar. Cəmiyyətin inkişafının xüsusi, müasir mərhələsini ifadə etmək mənasında işlədilən sivilizasiya anlayışının mahiyyəti ifadə edən xüsusiyyətləri bunlardır:

- cəmiyyətin maddi və mənəvi sərvətlərinin tərəqqisi;
- cəmiyyət miqyasında sənaye və texnikanın sürətli inkişafı, dizayn;
- əhali kütlələrinin böyük şəhərlərdə cəmləşməsi, urbanizasiya prosesinin dərinləşməsi;
- milli müstəqillik və azadlıq uğrunda mübarizənin geniş vüsət alması;
- insan fəaliyyətinin siyasiləşməsi, texnikləşməsi və intellektləşməsi;
- insanın informasiya imkanının artması;
- cəmiyyətin mədəni, texniki səviyyəsinin müasir mərhələsinin göstəricisi və s.

Bunlara sivilizasiyanın mütərəqqi meylləri də demək olar. Lakin sivilizasiya üçün zərərli tənəzzül meylləri də xasdır. Həmin meyllər isə müasir cəmiyyətin sivilizasiya ziddiyyətləridir:

- cəmiyyət miqyasında mənəvi dəyərlərə etinasızlıq, mütərəqqi ənənələrə laqeydlik;
- əhalinin böyük əksəriyyətinin “sımasız kütləyə” çevrilməsi, yaşayış səviyyəsinin aşağı düşməsi, “mənəvi tənəzzül”;

- bədii ədəbiyyat və incəsənətin böhranı, təsir gücünün zəifləməsi.

Məhz bu mənələrdə sivilizasiyanı “mədəniyyətin süqutu”, “mənəvi böhran” kimi səciyyələndirənlərə haqq qazandırmaq olar. Müasir sivilizasiyanın tənəzzülü və böhranını aradan qaldırmaq üçün bütün bəşəriyyətin mütərəqqi sosial mənəvi səylərinin vəhdət halında əlaqələndirilməsi, müasir sivilizasiyalı cəmiyyət üçün qlobal təhlükənin olduğunu dərk etmək, onların aradan götürülməsi üçün bütün bəşəriyyətin səylərini birləşdirmək zəruridir.

Həqiqi mütərəqqi mədəniyyətin ən mühüm xüsusiyyətlərindən birini milliklə beynəlmilləşdirin, milli mənəvi dəyərlərlə bəşəri sərvətlərin vəhdət halında özünü göstərməsi təşkil edir. Həqiqi milli mahiyyət daşıyan mədəniyyət əsəri həm də beynəlmillədir, bəşəri məzmun daşıyır.

Bəşəri – mənəvi dəyərlərdən kənarında heç bir mütərəqqi milli mədəniyyət nümunəsi ola və yaşaya bilməz. O milli mədəniyyət nümunələri beynəlmiləşir, bütün millətlər tərəfindən qəbul edilir, sevilir ki, onlarda bəşəri ideallar, bəşəri mənəvi dəyərlər əks edilmiş olsun.

Məsələn, N.Gəncəvinin “Xəmsə”sində təsvir olunan hadisələr ilk növbədə Azərbaycan gerçəkliyini, milli-mənəvi özünəməxsusluğunu əks etdirir. Lakin bu əsərlərdə həm də böyük bəşəri-mənəvi dəyərlər: humanizm, vətən sevgisi, həqiqi məhəbbət-əşq, başqa xalqların ənənələrinə hörmət, əməksevərlik, ədalətlik, xeyirxahlıq, maariflənmək, idealları inam, mütərəqqi sosial-fəallıq və s. öz əksini tapmışdır. Buna görə də, N.Gəncəvinin milli zəmində yaranan, Azərbaycan milli mənəviyyatını əks etdirən əsərləri bəşəri dəyərlərə söykəndiyi, onları tərənnüm etdiyi üçün həm də beynəlmiləldir, bəşəri məzmun daşıyır, min ilə yaxındır ki, dünya mədəniyyətinin incilərindən sayılır, sivilizasiyalılıq nümunəsidir. (3, s.190)

Ulu öndərimiz Heydər Əliyev gənclərin mənəvi tərbiyəsi haqqında, mənəviyyat haqqında Azərbaycan Gənclərinin Birinci Ümumrespublika Forumundakı nitqində belə demişdir: “Xalqımızın tarixinin əsasını təşkil eləyən bütün mərhələlərdə, keçmiş əsrlərdə yüksək mənəviyyat olmuşdur. Keçmiş tariximizdən bizə qalan simaları bu gün dünyada məşhurlaşdıran və bizim üçün nümunə edən onların yüksək mənəviyyatıdır, yüksək amallarıdır... Gənclərimizin qarşısında duran əsas vəzifələrdən biri mənəvi tərbiyə məsələsidir... mənəvi tərbiyəni daim aparmaq lazımdır və gənclərimizi yüksək mənəviyyat ruhunda tərbiyələndirmək lazımdır. Ümum-bəşəri dəyərlər, Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərləri hər bir gənc tərəfindən mənimsənilməlidir. Mənəviyyat olmayan yerdə heç bir şey ola bilməz...”

Gənclərimiz milli ruhda tərbiyə olunmalıdır, bizim milli-mənəvi dəyərlərimizin əsasında tərbiyələnməlidir. Gənclərimiz bizim tariximizi yaxşı bilməlidir, keçmişi yaxşı bilməlidir, dilimizi yaxşı bilməlidir, milli dəyərlərimizi yaxşı bilməlidir. Milli dəyərlərimizi, milli ənənələrimizi yaxşı bilməyən gənc vətənpərvər ola bilməz”. Budur mənəvi tərbiyənin məzmunu! (5)

Məktəbdə mənəvi tərbiyə sahəsində işlər aşağıdakı istiqamətlərdə aparılmalıdır:

1. Məktəblilərdə mənəvi şüur formalaşdırmaq (yaxşılıq və pisliliyi, xeyirxahlığı və bəd-xahlığı, gözəli və çirkini, həqiqini və saxtanı ayırd etməyi bacarmaq, mill-mənəvi şüur, milli mənlik, vətən, millət təəssübkeşliyi, fədakarlıq, soykökünə bağlılıq və s.)

2. Məktəblilərdə mənəvi hisslər yaratmaq (vicdan, şərəf, ləyaqət, namus, borc, inam, məsuliyyət, vətənpərvərlik, vətəndaşlıq və s.)

3. Məktəblilərdə mənəvi mövqə formalaşdırmaq (Həyatın çətin məqamlarında fədakarlıq göstərmək, xeyirxah münasibətdə olmaq, insanlara hörmət, qayğı və həssaslıqla yanaşmaq, kömək və yardım etmək və s.)

4. Məktəblilərdə mənəvi sima formalaşdırmaq (səbr və təmkinli olmaq, tolerantlıq, mü-təşəkkillik, dəqiqlik, sədaqətlilik, mərdlik, cəsurluq, mədəniyyət və nəzakətlilik, sadəlik və təvazökarlıq, düzlük və doğruluq, dostluq və yoldaşlıq, mərhəmət və qayğıkeşlik və s.)

5. Məktəblilərdə mənəvi davranış, adət və vərdislər formalaşdırmaq (Vətənə, xalqa xidmət etməyə hazır olmaq, xalqın adət və ənənələrinə hörmət, mənəvi davranış nümayiş etdirmək, düzgün müstəqil qərar çıxarmaq, ədəbli, nəzakətli ünsiyyət və rəftar etmək, insanlara xeyirxah münasibətdə olmaq).

Problemin aktuallığı. Mənəvi tərbiyə iki tərəfli prosesdir. Tərbiyə edən tərbiyə olunana tərbiyəvi təsir göstərir və tərbiyə olunanda mənəvi keyfiyyətlər davranışında, hərəkətlərində

özünü göstərir. Bu o zaman davranışda, əməldə özünü göstərir ki, mənəvi keyfiyyətlər sadəcə olaraq əzbərlədilmir, bu keyfiyyətlər hərəkət və davranışda formalaşdırılır. Müasir dövrdə araşdırmalar onu göstərir ki, “Mənəvi dəyərlər” insanı cəmiyyətdə formalaşdıran, inkişafa kömək edən davranış qaydalarıdır.

Problemin elmi yeniliyi. Mədəniyyət qədim qəbilə-tayfa münasibətlərindən mürəkkəb kosmik raket qurğularına qədər uzun bir yol keçmiş, tarixi mərhələlərə uyğun dövrələnmiş, nə-sıldən–nəslə verilərək varislik əsasında yaradılmış, zənginləşdirilmişdir. Mədəniyyətin əsas göstəricilərindən biri intellektual səviyyədir, necə dəyərlər, ziyalılıqdır. Hal-hazırda yetişən gənc nəslin mənəvi ruhda tərbiyə edilməsi təlim ocaqlarının qarşısında duran əsas məsələlərdəndir. Bu səbəbdən məqalədə məktəbdə mənəvi tərbiyə sahəsində aparıla biləcək işlər sistemləşdirilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən ali təhsil müəssisləri, orta ixtisas və orta ümumtəhsil məktəblərinin müəllimləri, eləcə də tədqiqatçılar istifadə edə bilirlər.

Ədəbiyyat

1. Abdinova S. Şagirdlərin Milli Qəhrəmanlara məhəbbət ruhunda tərbiyəsi təcrübəsindən. // Məktəbəqədər və ibtidai təhsil, 2015, № 2.
2. Abdinova S. Təhsilalanın Vətənə məhəbbət ruhunda tərbiyə edilməsi. // Azərbaycan məktəbi, 2015, № 4.
3. Ağayev Ə.Ə. Təlim prosesi: Ənənə və müasirlik. Bakı: Adiloğlu, 2006
4. Qasımova L. Məktəblinin millimənəvi dəyərlər əsasında tərbiyə edilməsi. Bakı, 2003.
5. Qasımova L., Mahmudova R., Pedaqogika. Bakı, 2012.
6. Yəqubi Ə.R. Azərbaycanda təlim-tərbiyə mədəniyyəti, təhsil və pedaqoji fikir tarixi. Bakı: Nurlan, 2005.

С.С. Джафарова

Духовность: ее философско-педагогическая сущность

Резюме

Существуют точки зрения, оценивающие культуру как возможность освоения мира в целом, и трактующие ее как специфический способ организации и развития жизнедеятельности человека. Склонность рассматривать культуру как систему социальных норм и духовных ценностей, отражающую более сильные взаимоотношения между людьми, природой, обществом и друг другом. Обобщая и конкретизируя столь многогранные определения культуры, ее можно определить следующим образом: культура – это совокупность материальных и духовных ресурсов, приобретенных обществом, а также способность их создавать и использовать для прогресса человечества и передавать их из поколения в поколение. Личное влияние (авторитет) в системе нравственности достигается не определенной политической привилегией или служебным положением, а на основе морально-этического примера, благодаря культуре поведения и поведению. Происхождение, сущность, категория, принципы и законность Мораль обсуждается в специальной философии, науке и этике. Другими словами, этика — это научная теория

морали.

S.S. Cəfərova

**Spirituality: its philosophical and pedagogical essence
Summary**

There are viewpoints that value culture as an opportunity to assimilate the world as a whole, and treat it as a specific method of organizing and developing human life activities. The tendency to look at culture as a system of social norms and spiritual values reflecting the mutual relations between people, nature, society and each other is more is strong. By summarizing and concretizing such multi-faceted definitions of culture, it can be defined as follows: culture is the set of material and spiritual resources acquired by the society, as well as the ability to create them and use them for the progress of mankind and pass them on from generation to generation. Personal influence (authority) in the moral system is not achieved by a certain political privilege or official position, but based on a moral and ethical example, thanks to the culture of behavior and behavior. The origin, essence, category, principles and legalities of morality are discussed in special philosophy, science and ethics. In other words, ethics is a scientific theory about morality.

Redaksiyaya daxil olub: 19.08.2024